

2011'in henüz başındayız, ama bu yıla damgasını vuracak olayı artık biliyoruz: Tunus'dan başlayıp, tüm Arap dünyasına yayılan otoriter rejimler karşıtı ayaklanmalar. Tunus'da üniversite mezunu işportacı bir gencin tezgahının elinden alınmasına tepki olarak kendini yakmaya çalışmasıyla başlayan 'Yasemin Devrimi' kısa sürede devlet başkanını ülkeden ayrılmaya zorlayacak boyuta ulaştı.

Tunus'ta halk ayaklanmasının başarıya ulaşması, yıllardır baskıcı rejimler altında yaşayan bölge halklarını cesaretlendirdi ve kimsenin öngöremediği kadar kısa bir sürede Mısır, Ürdün, Cezayir, Yemen, Libya, Bahreyn ve Suriye dahil bölge ülkelerinin hemen hepsine sıçrayarak, geniş Orta Doğu'da yeni bir düzenin ilk işaretlerini verdi. Bölgede rejimlerin ne yönde evrileceğini söyleyebilmek için henüz erken, ama Orta Doğu'nun liberal demokrasinin yeni kazanım alanı olacağını umanlar, kısa sürede hayal kırıklığına uğrayabilirler. Gidişatı belirleyecek olansa bölge halklarının taleplerinden ziyade, bir tarafta uluslararası kamuoyunun bölgedeki değişim konusunda ne kadar ciddi olduğu, diğer taraftan Libya'da Kaddafi'nin güç kullanımını ile Suriye'de Esad'ın değişimi reddedişinin başarılı olup olmayacağı.

Öte yandan, bölgede neredeyse tamamı otoriter niteliğe sahip rejimlerin sorunları birbirine benzese de; olayların ortaya çıkışı, gelişimi ve sonuçları birbirinden farklılık arz ediyor. Tunus'daki olayların daha başlangıç aşamasında, Soğuk Savaş sonrası Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya'da yaşanan renkli devrimlerle ilişkilendirilmesi, benzer bir demokratikleşme dalgasının Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da da yaşanabileceğine yönelik beklentileri arttırmıştı. Fakat Orta Doğu'nun farklı dinamikleri bir yana, bu görüşleri ortaya atanlar, eski Sovyet coğrafyasındaki demokratikleşme dalgasının Doğu Avrupa'nın ötesine geçemediğini ve 'renkli devrimler' sürecinin büyük ölçüde kısır bir döngüye dönüştüğünü unutupyorlar. Üstelik, bölge ülkeleri bile kendi aralarında süreçlerin gelişimi açısından farklılıklar gösteriyor.

Prof. Dr. Mustafa AYDIN

Khas öğretim üyesi

HALK HAREKETLERİNİN ARKA PLANI

Tunus'da 17 Aralık 2010'da Mohammed Bouazizi'nin kendini yakma eyleminin geniş halk kitlelerini harekete geçirmesi, ülkede 23 yıldır iktidarı elinde tutan Zeynelabidin bin Ali yönetiminin sonunu getirdi. Ekonomik nedenler başta olmak üzere, bin Ali'nin uyguladığı baskıcı rejim ve sadece belli bir grubun refahı arttıracak yolsuzluklar halkın isyan ederek sokaklara dökülmesini sağladı. Tunus'da yaşanan gelişmelerin en dikkat çekici noktası, henüz dünya ne olduğunu anlamaya fırsat bulamadan, halk tarafından yönetim değişikliğinin gerçekleştirilmesi oldu.

GENİŞ ORTA DOĞU'DA DEĞİŞİMİN AYAK SESLERİ

Tunus'un ardından Mısır'da da benzer sebeplerle başlayan halk hareketi, yönetimi 30 yıldır elinde tutan Hüsnü Mübarek'in birtakım tavizler vererek iktidarda kalma çabasına, ardından da ordunun ayaklanana ateş açmayacağıın anlaşılmasıyla hareketin 18. gününde istifasına neden oldu. Mısır'da da halkın talepleri iktidar değişikliği ve yolsuzlukların giderilerek yaşam koşullarının iyileştirilmesiydi.

Her iki ülkede de yaşanan halk hareketlerinin neredeyse 'kansız' şekilde sona ermesi ve eski rejimler yerine geçici yönetimlerin kurulması mümkün olabildi. Fakat kurulan geçici yönetimler, halkın demokratikleşme taleplerine ne derece karşılık verebileceklerine ilişkin soru işaretlerini de beraberlerinde getirdi. Tunus'da kurulan

hükümetin sivillerden oluşması her ne kadar umut vaad etse de, Mısır'da Mübarek sonrası yönetimi devralan Yüksek Askeri Konsey'in başında iktidardan ayrılmadan Mübarek tarafından Başkan Yardımcılığı'na getirilen eski İsihbarat Başkanı Ömer Süleyman ve Başbakan Yardımcısı, Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı gibi çok sayıda şapkaya sahip Muhammed Hüseyin Tantavi gibi isimlerin yer alması şüpheyi arttırıyor. Her iki ülkede de yönetime gelenler yeni anayasa hazırlanacağı ve altı ay içerisinde seçimlere gidileceğini vaad etmişlerse de, verilen vaatlerin tutulup tutulmayacağı zaman gösterecek. Aksi durumda, 1990'lı yıllarda Cezayir'de 200 bin kişinin hayatına mal olan iş savaşın tekrarlarını göreceğimize kuşku yok.

Orta Doğu'nun farklı dinamikleri bir yana, bu görüşleri ortaya atanlar, eski Sovyet coğrafyasındaki demokratikleşme dalgasının Doğu Avrupa'nın ötesine geçemediğini ve 'renkli devrimler' sürecinin büyük ölçüde kısır bir döngüye dönüştüğünü unutmuyorlar.

Bu arada toz duman arasında -büyük ölçüde- gözardı edilen önemli bir unsur; Libya'da değişim taleplerinin diğer ülkelerin aksine, silahlı muhalif/aşiret gruplarından gelmesiydi. Silahlı ayaklanmacıların lehine girilen uluslararası operasyon da Batılı ülkelerin bölge politikalarındaki tutarsızlığı göstermesi bakımından son derece önemli bir göstere oldu.

TALEPLER BENZER; YÖNTEM-SONUÇLAR FARKLI

Tunus ve Mısır'da yaşanan halk hareketlerinin yılanmış iktidarların sonunu getirmesi benzer süreçlerin diğer bölge ülkelerinde de yaşanacağı umutlarını arttırdıysa da, gerek bölge ülkelerinin farklılıkları, gerekse taleplerin dile getirilişindeki farklılıklar durumun böyle olmayacağını gösterdi. Üstelik bu noktada artık uluslararası aktörler de devreye girmeye başladılar, dolayısıyla süreçler daha da karmaşıklaştı.

Yemen'de halk yoksulluk, yolsuzluk, işsizlik ve siyasi baskılara karşı harekete geçerek 32 yıldır iktidarı elinde tutan Ali Abdullah Salih yönetimine karşı ayaklanınca; Salih, Mısır örneğindeki gibi, bir daha seçimlerde adaylığını koymayacağını ve reformlar yapacağını açıklayarak ayakta kalmaya çalıştı. Yemen'deki ayaklanmanın ne yönde gelişeceği henüz belirsizliğini korusa da halkın taleplerinin artık göz ardı edilemeyeceği ortada. Benzer şekilde Cezayir'de yaşanan gelişmelerde de muhalefetin tepkisi karşısında Cezayir Devlet Başkanı Abdülaziz Buteflika geri adım atarak, 1992'de İslamcı militanlarla mücadele için başlattığı ve 19 yıldır uyguladığı sıkı yönetimi resmen sona erdirdi.

Bahreyn'de yaşanan durum ise, çıkış nedenleri aynı olsa da sonuçları açısından farklı: 40 yıldır iktidarı elinde tutan Al Halife Hanedanı'nın göstericiler karşısında şiddet kullanarak ve sınıraşan müdahaleye izin vererek ayakta kalmaya çalışması Bahreyn'i bölgede ayrı bir yere koyuyor. Halkın yaklaşık yüzde 70'ini Şiiler'in oluşturduğu Bahreyn'de yönetimi elinde tutan Sünniler'in, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden gelen askeri güçlerin de yardımıyla bu eylemleri bastırmaya çalışması, Libya örneğiyle birlikte ele alındığında bölgede yaşanan çarpıklığı da gözler önüne seriyor. Nitekim Bahreyn'de Sünni Kral Hamad Bin İsa Al Halife'yi iktidarda tutmak isteyen uluslararası güçlerin, Suudi Arabistan ve BAE askerlerinin rejimi desteklemelerine göz yumarken, Libya'da muhaliflerin yanında yer alarak Kaddafi güçlerine yönelik hava operasyonlarına destek vermeleri çifte standardı gösteriyor.

Libya'da yaşananları bölgedeki diğer olaylardan ayıran ise BM Güvenlik Konseyi'nin geçtiğimiz 17 Mart'da aldığı 1973 sayılı

kararla ülkede "uçuşa yasak bölge" ilan ederek "sivillerin korunması için gerekli tüm önlemlerin alınması" çağrısı yapması. Libya'da uluslararası toplumun harekete geçmesini sağlayan kuşkusuz 42 yıldır iktidarı elinde tutan Muammer Kaddafi'nin olaylara orantısız güç kullanarak karşılık vermesiydi. Arap Birliği ve Afrika Birliği'nin de destek verdiği karar çerçevesinde, Fransa'nın liderliğinde oluşturulan Koalisyon Güçlerinin Libya'ya yönelik düzenlediği hava saldırıları Kaddafi'nin muhaliflere karşı yürüttüğü operasyonların kısmen duraklamasını sağladı.

Bu arada toz duman arasında büyük ölçüde -gözardı edilen- önemli bir unsur; Libya'da değişim taleplerinin diğer ülkelerin aksine, silahlı muhalif/aşiret gruplarından gelmesiydi. Silahlı ayaklanmacıların lehine girilen uluslararası operasyon da Batılı ülkelerin bölge politikalarındaki tutarsızlığı göstermesi bakımından son derece önemli bir göstere oldu. Her ne kadar operasyon, NATO'nun komutasına devredilmesiyle belirli bir çerçeveye oturmuşsa da, geçmişteki bu tür operasyonların bize gösterdiği gidişatın pek kontrol edilebilirliğinin olmadığı ve bir kere başladıktan sonra sonuna kadar gidilmeyen müdahalelerin sonuç vermeyeceği. Zaten, kendi hallerine bırakılırsa, ayaklananların Kaddafi güçleri karşısında tutunamayacağını şimdiye kadar gördük. Her ne kadar başta ABD olmak üzere, Libya'ya karşı operasyona katılan tüm ülkeler kara kuvvetlerini göndermeyeceklerini söylüyorlarsa da, istihbarat elemanları ve özel kuvvet personellerinin çoktan Libya'da operasyonlarda rol almaya başladıkları uluslararası basına yansısı bile. Aksine tüm açıklamalara rağmen, buradan sonraki gidişatı tahmin etmek zor olmasa gerek.

Halk hareketlerine en son maruz kalan Suriye'de Der'a ve Şam kentlerinde çıkan olaylar kısa sürede 29 Mart'ta hükümeti istifaya zorlayarak ülkede değişimin tetikleyicisi oldu. Her ne kadar hükümetin istifasını takiben ülkede reform beklentileri güçlendiyse de, diğer ülkelerdeki örnekleri ve göstericileri yatıştırmak için ödün veren rejimlerin direnemeyip kısa sürede alaşağı olduklarını gören Beşar Esad yönetimi reform yapma konusunda fazla istekli gözüküyor. Anlaşılan, Baas rejiminin daha önce de yaptığı gibi, şiddet kullanarak ayakta kalmaya ve bu başkaldırı dalgasınının da geçmesini beklemeye çalışacak. Orta Doğu'daki ayaklanmaların geleceğini de muhtemelen Suriye'deki gelişmeler belirleyecek.

ÖNCELİK 'ÇIKARLAR'DA, DEMOKRATİKLEŞME İKİNCİ PLANDA

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan olaylara karşı başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin verdiği tepkiler, hemen herkesin bölgede yaşanan gelişmelere ilişkin somut bir politikası olmadığını gözler önüne serdi. Bugüne kadar bölgedeki çıkarlarını koruma arzusuyla otoriter rejimleri destekleyen Batılı ülkelerin bölgedeki değişim talepleri karşısında politika geliştirmekte zorlandıkları ve beklenenin aksine, genel olarak demoratikleşmeyi desteklemek yerine, farklı ülkelerde farklı politikalarla halk ayaklanmaları sonrasında da iktidarlara yakın kalmaya çalıştıkları görülüyor. Bu çerçevede, Mısır'da Mübarek'in Batı'ya yakın politikalarını sürdüreceği öngörülen asker inktidara gelmesine, Bahreyn'de mevcut rejimi ayakta tutmak için göstericiler üzerine Suudi Arabistan'dan getirilen askerlerce ateş açılmasına tepki vermezken, Libya'da uluslararası operasyonla ayaklanmacılara destek vermekte sakınca görmüyorlar.

ABD'nin özellikle Mısır'da halk hareketinin başlangıcında Mübarek'i destekler nitelikte açıklamalar yaparken, gelişmeler karşısında geçiş sürecinin istikrarlı şekilde olması gerektiğini savunan bir tutuma kayması, ülkedeki etkinliğini sürdürmek istemesinden başka bir şey değil. Mısır'da kurulacak yeni hükümette Müslüman Kardeşler'in varlığının kısıtlı olması ve ABD'yle yapılan anlaşmalara sadık bir yönetimin işbaşına gelmesi ABD'nin öncelik verdiği konuların başında geliyor. Halihazırda Mısır'da yönetimi devralan Yüksek Askeri Konsey'in başındaki Ömer Süleyman'ın ABD tarafından desteklendiği göz önüne alınırsa, gelişmelerin ABD'nin istediği yönde seyrettiğini söylemek mümkün. Fakat bu durumun ne kadar devam edeceği ve ABD'nin ülkedeki etkinliğini koruyup koruyamayacağı da önemli sorular olarak karşımızda durmaya devam ediyor.

Öte yandan, her ne kadar Kaddafi rejiminin Libya halkına yönelik uyguladığı orantısız güç kullanımını tasvip etmek mümkün değilse de, Libya petrol kaynaklarının uluslararası piyasalar açısından taşıdığı önem olmasa, uluslararası camianın bu ülkeye yönelik izlediği müdahale politikasının benzer şekilde gelişip gelişmeyeceğini sorgulamak gerekiyor. Tam da bu noktada, Bahreyn'de yaşanan gelişmelere verilen tepkiler, bu sorunun en güzel cevabını karşımıza çıkartıyor. Libyadaki'nin aksine, Bahreyn'de rejim lehine dış müdahaleye olanak tanınması Batı'nın bölgede çıkar bazı politikalarını en açık haliyle gözler önüne seriyor. Bu çerçevede,

Türkiye'nin de Mısır-Libya-Bahreyn üçgeninde birbinden tamamen farklı üç politika izlemekte olduğunu ve bunun da uluslararası konjektüre uygun olduğunu söyleyerek geçelim.

Bölge ülkelerinin iç dinamikleri, siyasi ve kültürel yapılanmaları göz önüne alındığında, değişim talepleri ile geçiş süreçlerinin demokratikleşme yönünde evrilip evrilmeyeceğini kestirebilmek şu aşamada güç gözüküyor. Ne olursa olsun bölge halklarının otoriter rejimler karşısında takındıkları tutumun değişim rüzgarını başlattığı, bu çerçevede kendilerine bir takım haklar kazandıracağı ve uluslararası çıkarları alt üst edeceği ortada. Bu noktada, bölgenin uzun süre durulmayacağı ise kesinlikle söylenebilecek tek şey.

Benzer şekilde, uluslararası aktörlerin temel hedefinin bölgeyle kurulan bağımlılık ilişkilerinin devam ettirilmesi olduğu ve demokrasinin ikinci planda kaldığı da gayet açıklıkla görülüyor. Bu noktada, Soğuk Savaş sonrasında Doğu Avrupa'da yaşanan demokratikleşme sürecinin büyük ölçüde Batılı ülkelerin desteğiyle hayata geçirildiğini hatırlamakta fayda var. AB ile NATO üyeliği ve desteğinin söz konusu olmadığı Ukrayna, Gürcistan ve devamındaki Kafkasya-Orta Asya ülkeleri renkli devrimlerinin başarısızlığı ise yaşanan değişimlerde Batı'nın rolünü açık bir şekilde ortaya koyuyor.

Bu tür bir desteğin, doğal kaynakların kontrolünün öncelikli çıkar olarak ortaya çıktığı geniş Orta Doğu'da gelmesini beklemek hayalcilik olur. Öte yandan, bölgenin değişmeden kalmasının radikalleşmeye neden olduğunu fark eden Batı'nın uzun süredir değişim talebini gündemde tuttuğunu da unutmamak lazım. ABD'nin 2000'li yılların başında gündeme getirdiği ve bir süredir konuşulmayan Geniş Orta Doğu Projesi'nin talepleriyle bugün yaşananları uluslararası sistemin devamlılığı açısından karşılaştırmakta fayda var.

Şu anda Batılı başkentlerde hakim olan karmaşanın temel nedeni, uzun süredir dışarıdan talep edilen değişimin kontrolsüz bir şekilde içeride gelişen ayaklanmalarla gündeme gelmiş olması. Ayaklanma süreçleri istikrarsızlığa neden olmadan belirli reformların yapılmasını sağlayacak şekilde evrimleşirlerse, kısa sürede uluslararası desteği arklarında görebilirler; aksi halde bölgede eski rejimlerin geçerlilik süreleri biraz daha uzamış olur. Yine de unutmayalım; Orta Doğu'da cin şışeden çıktı ve tekrar girmeye de niyeti yok.

Tunus ve Mısır'daki yaşanan halk hareketlerinin neredeyse 'kansız' şekilde sona ermesi ve eski rejimler yerine geçici yönetimlerin kurulması mümkün olabildi. Fakat kurulan geçici yönetimler, halkın demokratikleşme taleplerine ne derece karşılık verebileceklerine ilişkin soru işaretlerini de beraberlerinde getirdi.

Türkiye'nin de Mısır-Libya-Bahreyn üçgeninde birbinden tamamen farklı üç politika izlemekte olduğunu ve bunun da uluslararası konjektüre uygun olduğunu söyleyerek geçelim.